

կախութեան մոլեռանդ ախոյեաններէից մէկը: Նրա տեղը, դժբախտաբար, մնաց բաց եւ յայտնի չէ, թէ ո՞վ եւ երբ կարող է բռնել:

II

ՊՐՈՓ. Յ. Թ. ԳԱՅԱՆԱՆ

Յունիս 10ին Ալեքսանդրիայում մեռել է պրոֆ. Յ. Թ. Գայանանը: Հանդուցեալը իր կեանքը նւիրել էր մշակութային աշխատանքի՝ զբաղւելով մինչեւ մահ նոր սերունդի դաստիարակութեան գործով: Երիտասարդ տարիքին եղել է նաեւ յեղափոխական, որ, սակայն, երկարատեւ չի եղել:

Պրոֆ. Յ. Գայանանը ծնւել էր 1864 թ. օգոստ. 28-ին Մարդուանում: Աւարտելով Մարդուանի կոլէջը՝ նա ուսուցչութեան էր կոչւել նոյն դպրոցում, իբրեւ հայերէն լեզւի դասատու: Զերմ հայրենասիրութեամբ վառւած երիտասարդ էր, այդ պատճառով երբ Փոքր Հայքում երեւաց Հնչակեան Կուսակցութիւնը, անմիջապէս յարեց նրան:

Հնչակեան Կուսակցութիւնը զբաղւած էր այդ ժամանակ ցուցական ձեռնարկներով, որոնց հետեւանքով, 1892 թ. վերջերը, Կասաբիայում, Եոզկաթում, Մարդուանում եւ Փոքր Ասիայի մի քանի ուրիշ վայրերում տեղի ունեցան զանգւածային խուզարկութիւններ ու ձերբակալութիւններ: Մօտ 500 հայեր, իբրեւ քաղաքական յանցաւորներ, հաւաքւեցին Գաղատիայի բանտը: Դրանց մի մասը, որոշ ժամանակից յետոյ ազատ արձակւեցին, իսկ 56 հոգուն ամենադժոխային պայմաններում բանտային արգելքի տակ պահելուց յետոյ, 1893 թ. մայիս եւ յունիս ամիսներին դատի ենթարկւեցին: Տեղի ունեցաւ Գաղատիայի նշանաւոր դատավարութիւնը:

Իրապէս դատ ու դատաստան չէր, այլ՝ դատական զաւեշտ: Կառավարութիւնը առաջուց տւել էր վճիռը. դատավարութիւնը արտաքին երեւոյթները փրկելու համար սարքւած մի խաղ էր: Ամբաստանեալներից 17 հոգի մահւան դատապարտւեցին, 6 հոգի՝ 15 տարւայ բերդարգելութեան, 8 հոգի՝ 10 տարւայ եւ 10 հոգի, որոնցից մէկը կին, 7 տարւայ եւ այլն: Մահւան դատապարտւածներէ մէկ էր եւ պրոֆ. Յովհ. Գայանանը:

Գաղատիայի դատավարութեան չորս ահաբեկ յուզում առաջ եկաւ հայ եւ օտար հասարակութեան մէջ: Պրոֆ. Գայանանի հետ մահւան էր դատապարտւած եւ Մարդուանի կոլէջի պրոֆէսոր Կ. Թումայանը, որի զւիցերուհի կինը ոտքի հանեց Եւրոպայի հանրա-

յին կարծիքը ի նպաստ համիտեան զոհերի: Մասնաւորապէս զօրաւոր միջամտութիւն գործեց անգլիական կառավարութիւնը, որի հետեւանքով մահապատիժներ ձեռնարկեց մեծ մասը մեղմացեց: Հինգ հոգի, սակայն, — Թորոս Ծառուկեան, Յովհաննէս Արզումանեան, Կիւլպէնկ Բարսեղեան (Համալեան), Միրիճան Թորոսեան (Խանապախեան) եւ Փանոս Եղուպեան — կախաղան հանեցին 1893 թ. յունիս 18-ին:

Պրոֆ. Յ. Գալսեան, ինչպէս եւ պրոֆ. Թումայեանը, բանտից ազատ թողնեց եւ շտապեց հեռանալ Թիւրքիայից: Նա մի քանի տարի ուսանողութիւն արաւ Էդինբուրգում, ուր հետեւեց մանկավարժութեան եւ լեզւարանութեան: Ապա, յաջորդաբար, ուսուցչութեամբ զբաղեց Գերմանիայում, Զւիցերլիայում եւ ի վերջոյ հաստատուեց Եգիպտոսում: 1910 թ. տնօրէն անւանեց Աղեքսանդրիայի հայկական դպրոցին, 1913 թ. նոյն պաշտօնով փոխադրեց Գահիրէ 1918 թ.ից սկսած, վեց տարի շարունակ հայերէն լեզուի դասեր տուեց Ամերիկեան Կոլէջում, ապա հինգ տարի դասախօս եղաւ Ինգլիշ Սկուլում: Մի խօսքով, իր կեանքը ամբողջ անցաւ կրթական-մանկավարժական գործունէութեան մէջ:

Իսկ պրոֆ. Յ. Գալսեանը սահմանափակ մասնագէտ չէր. նա միաժամանակ նւիրեւած էր հանրային գործունէութեան, զբաղւում էր նաեւ գրական աշխատանքով: Պատերազմի շրջանում նա Եգիպտոսի Հայ Ազգային Միութեան հոգին էր եւ, մասնաւոր, մեծ արժանապատուութեամբ ներկայացնում էր հայ ժողովուրդը օտարների առջեւ. նրա ջանքերի արդիւնքն էր եւ Որբապաշտպան Միութիւնը, իսկ վերջին տարիները՝ նաեւ Հայ Ժողովրդական Միութիւնը: Հայաստանի անկախութեան շրջանում պրոֆ. Գալսեանը Հանրապետութեան ամենանւիրած ջատագովներից մէկն էր եւ ոչ մի ճիշդ չէր ինչպիսիւ նպատակու համար հայ պետականութեան ամրապնդման: Երբ 1920 թ. ամառը Եգիպտոս եկաւ Հայաստանի Պատերազմ Ա. Խառնիսեանը, պրոֆ. Գալսեանը ամենագործօն աջակցողներից մէկը եղաւ: Այսպէս երբ 1921 թ. գարնանը Եգիպտոս հասան Հայաստանի տարագիր պետական գործիչների մի խումբ՝ Յ. Քաջազնունի, Լ. Շանթ եւ ուրիշներ, պրոֆ. Գալսեանը ամենաջերմ ընդունելութիւն տուց տղաներից մէկը եղաւ:

Պրոֆ. Գալսեանը ծանօթ էր եւ իրրեւ գրչի մշակ: Նրա տաք եւ հայրենաշունչ յօդածները հայերէն թերթերում եւ հանդէսներում կաղացւում էին հետաքրքրութեամբ: Կատարում էր եւ բանասիրական պրպտումներ, ինչպէս եւ թարգմանութիւններ անգլիերէն եւ գերմաներէն լեզուներից: Մահից մի օր առաջ լրացրել է հայե-

րէն լեզւարանական բազմաթիւներ, որ երկար տարիների տքնաջան աշխատանքի պտուղ է եւ որ մի խումբ մտաւորականների նախաձեռնութեամբ հրատարակութեան պիտի տրւի առանձին հատորով:

Եգիպտոսի հայ հասարակութեան մէջ պրոֆ. Յ. Գայանանը հեղինակաւոր եւ ընդհանուր համակրանք վայելող անձ էր: Դաւանանքով բողոքական՝ ամբողջ կեանքում նա աշխատեց հայկական ընդհանուր գործերում եւ մահւանից առաջ կտակեց, որ իրեն թաղեն հայկական գերեզմանատանը լուսաւորչական ծէսով: Անցեալ տարի Եգիպտահայ Ուսուցչական Միութեան նախաձեռնութեամբ տօնեց նրա հանրային - կրթական գործունէութեան 50 ամեակը - յարգանքի մի արտայայտութիւն, որին պրոֆ. Գայանանը արժանի էր ըստ ամենայնի:

III

ՅԱԿՈԲ ՔՈԶԱՐԵԱՆ

Մի տարի առաջ, 1933 թ. յունիս 3-ին, Երեւանի «Պորհրդ. Հայաստան» թերթի չորրորդ էջի ամենէն վարի անկիւնը, սեւ շրջանակի մէջ, տրւած էր հետեւեալ մանրատառ, հազիւ նշմարելի մահազդը:

«Հ. Կ. Խաչի Կեմակումի տեղկումը եւ կոյեկտիւր խոր ցաւակցութիւն եւ յայտնում նոյն կոյեկտիւի անդամ Յակոբ Քոզարեանի անակնկալ մահուան առթիւ»:

Այսքան եւ ուրիշ ոչինչ: Այնուհետեւ այլեւս ո'չ մի խօսք, ո'չ Հայաստանի, ոչ էլ արտասահմանի թերթերում: Եթէ այդ օրհնեալ «տեղկումն» ու «կոյեկտիւն» էլ չլինէին, ապարախտ Քոզարեանին ո'չ մի յիշող չպիտի գտնէր: Մինչդեռ հանդուցեալը այն մարդկանցից էր, որոնք բազմաթիւ ծանօթներ ու բարեկամներ ունեն եւ իրենք էլ բարեկամ են շատերին: Բացի այդ, Քոզարեանը նաեւ աչքի ընկնող հասարակական ու մշակութային գործիչ էր:

Արդարութիւնը պահանջում է, որ գոնէ այժմ, մահւան տարեկիցի առթիւ, թէկուզ հակիրճ խօսքերով, վերլիչենք նրա կեանքն ու գործը:

Յակոբ Քոզարեանը Երեւան քաղաքից էր, ծնած 1865 թւին: Առաջնակարգ մրցանակով աւարտելով պետական գիմնազիոնը՝ ութսունական թւականների վերջերը նա մտաւ Մոսկուայի համալսարանի պատմա-բանասիրական բաժինը, ուր աչքի ընկաւ իր փայլուն